পাঠ - ১১

অসমৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনলৈ মধ্যযুগৰ শাসকসকলৰ বৰঙণি

মূল অৰ্হতা ঃ

- মধ্যযুগৰ অসমৰ শাসকসকলৰ বিষয়ে ধাৰণা লাভ কৰিব।
- দেশ সংগঠনৰ বাবে আহোমসকলে উদ্ভাবন কৰা অভিনৱ প্ৰথাৰ লগত চিনাকী হ'ব।
- মধ্যযুগৰ শাসকসকলৰ সামাজিক দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব।
- মধ্যযুগৰ স্থাপত্য, ভাস্কৰ্য, চিত্ৰকলাৰ নিদৰ্শনসমূহ প্ৰত্যক্ষ কৰি অতীতৰ গৌৰৱময় ইতিহাস সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব।
- মধ্যযুগৰ অৰ্থনৈতিক অৱস্থাৰ লগত বৰ্তমানৰ অৰ্থনৈতিক অৱস্থাৰ তুলনা কৰিব পাৰিব।
- অসমৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ চহকী সমলবোৰ অধ্যয়ন কৰি ভৱিষ্যতে তাক সমৃদ্ধ কৰাৰ প্ৰতি সচেতন হ'ব।

পূৰ্ববৰ্তী অধ্যায়ত মধ্যযুগৰ আহোমসকলৰ লগতে অন্যান্য ক্ষুদ্ৰ ৰাজ্যবোৰৰ ৰাজনৈতিক অৱস্থাৰ বিষয়ে থূলমূল আভাস পাইছাহঁক। এই অধ্যায়ত সেই ৰাজ্যবোৰৰ আৰ্থ-সামাজিক, সাংস্কৃতিক জীৱনৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা হ'ব। বিশেষকৈ অসমীয়া সমাজ জীৱনলৈ মধ্যযুগৰ শাসকসকলৰ বৰঙণিনো কি সেই বিষয়ে ইয়াত আলোচনা কৰিম।

ইতিমধ্যে কোৱা হৈছে যে মধ্যযুগ বুলিলে আমি ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আগভাগৰ পৰা ১৯ শতিকাৰ আগভাগলৈ এই সময়ছোৱাকে বুজো। উক্ত সময়ছোৱাত কামৰূপ-কমতা, চুটিয়া, বাৰভূঞা, কছাৰী আৰু আহোমসকলে অসমৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত শাসন কৰি আছিল। বুৰঞ্জী পুথি, বিদেশী ভ্ৰমণকাৰীৰ টোকা, আখ্যান, কিংবদন্তী, প্ৰত্নতাত্ত্বিক সমল আদিৰ পৰা মধ্যযুগৰ বিষয়ে জানিব পাৰি। উল্লিখিত প্ৰতিখন স্বাধীন ৰাজ্যৰ নিজা ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শ, অৰ্থনৈতিক নীতি, সাহিত্য-সংস্কৃতি, শিল্পকলা, সামাজিক দৃষ্টিভংগীত অতীত অসমৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। অৱশ্যে আহোমসকল অসমলৈ অহাৰ পিছত স্বৰ্গদেউসকলৰ ৰাজনৈতিক, আৰ্থ-সামাজিক দূৰদৰ্শিতাৰ ফলত সম-সাময়িক সকলোবোৰ ৰাজ্যৰ মাজত কিছু উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্যই স্থান পাইছিল।

মধ্যযুগৰ শাসন আছিল ৰাজতান্ত্ৰিক। ৰজা আছিল ৰাজ্যৰ সৰ্বময় কৰ্তা। ৰাজনৈতিক সুস্থিৰতা আনি প্ৰজাৰ সৰ্বময় কল্যাণৰ হকে কাম কৰাই আছিল ৰজাসকলৰ ৰাজনৈতিক দৰ্শন। ৰাজ্যৰ শাসন ব্যৱস্থাত মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সহায় লোৱা হৈছিল।

বৰ্তমানৰ কামৰূপ জিলাৰ কিছু অংশ, নামনি অসম, উত্তৰবংগ আৰু বাংলাদেশৰ মৈমনসিং অঞ্চল সামৰি এসময়ৰ কামৰূপ-কমতা বা কমতা ৰাজ্যই প্ৰায় আঢ়ৈশ বছৰ ধৰি উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ ৰাজনীতিত স্থান দখল কৰাটো চাই এই ৰাজ্যৰ যে এটি সুশৃংখল শাসন ব্যৱস্থা আছিল তাক নিশ্চিতভাৱে ক'ব পাৰি। অৱশ্যে কামৰূপ-কমতা বা কমতা ৰাজ্যৰ ইতিহাস জানিবলৈ সমলৰ যথেষ্ট অভাৱ ।

মধ্য যুগত ৰাজত্ব কৰা বাৰভূঞা সকলৰো নিজস্ব প্ৰশাসন ব্যৱস্থা আছিল আৰু ইয়াক থলুৱাভাৱে গঢ় দিয়া হৈছিল। ৰজাই বিষয়া বৰ্গৰ পৰামৰ্শ মতে ৰাজ্য শাসন কৰিছিল। ভূঞাসকলৰ ৰজাৰ দৰে মন্ত্ৰী বা বিষয়াসকলৰ পদবীও বংশানুক্ৰমিক আছিল। উজনি অসমৰ শক্তিশালী ভূঞাসকলৰ নিজা বিচাৰালয় পৰ্যন্ত আছিল। এইবোৰক **'কাৰাখানা'** বোলা হৈছিল। ভূঞাসকলৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ ৰাজ্যবোৰ পৰৱৰ্তী সময়ত আহোমৰ অধীনস্থ হ'লেও আহোম প্ৰশাসনত বহুতো বৰমুৰীয়া ভূঞাই উচ্চ পদবীত অধিষ্ঠিত হৈছিল। আহোম বুৰঞ্জীত এই কথা উল্লেখ আছে।

কমতা আৰু বাৰভূঞাসকলৰ দৰেই উজনিত চুটিয়াসকলৰো এটি সুসংগঠিত শাসন ব্যৱস্থা আছিল বুলি জনা যায়। পিচে, এই চুটিয়া ৰাজ্য আহোম ৰাজ্যত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰ পাছত ইয়াত আহোমৰ শাসন ব্যৱস্থা প্ৰৱৰ্তন হয়।

আহোমৰ শাসন ব্যৱস্থা আছিল মধ্য যুগৰ সৰ্বোৎকৃষ্ট শাসন ব্যৱস্থা। আহোমসকলে ৰাজ্যখন বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই আৰু বৰপাত্ৰ গোহাঁই নামৰ তিনিজনা মন্ত্ৰীৰ পৰামৰ্শ মতে পৰিচালনা কৰিছিল। পিছলৈ বৰবৰুৱা আৰু বৰফুকনৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰে মন্ত্ৰীসভা পাঁচজনীয়া কৰা হৈছিল। মন্ত্ৰীসভাৰ তলত অন্যান্য বহুতো বিষয়া কৰ্মচাৰীৰ নিযুক্তিৰে আহোম শাসন ব্যৱস্থা সকলো ফালৰ পৰা সু-শৃংখল আছিল।

চিত্ৰ ১১.১ ৰংঘৰৰ ছবি

দেশ সংগঠনৰ বাবে আহোমসকলে কিছুমান অভিনৱ ব্যৱস্থা হাতত লৈছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত **পাইক প্ৰথা, খেল ব্যৱস্থা, পচা প্ৰথা** উল্লেখযোগ্য। স্বদেশ আৰু স্বজাতিৰ উন্নয়নৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা শ্ৰম, দেশৰ সুৰক্ষাৰ বাবে আৱশ্যক হোৱা সামৰিক শক্তি আৰু আহোমৰ কৰ ব্যৱস্থাৰ ভেটি আছিল এই পাইকসকল।

জানি থওঁ আহা ঃ

- ১৫ বছৰৰ পৰা ৫০ বছৰলৈ সকলো সক্ষম পুৰুষক একো একোজন **পাইক** বুলি কোৱা হৈছিল। ৩ বা ৪ জন পাইক মিলি একোটা **গোট** হৈছিল। প্ৰতি গোটৰ একোজন পাইকে ৰজা ঘৰত শ্ৰম দান কৰিব লাগিছিল। ৰজা ঘৰলৈ যোৱা পাইকজনৰ কামসমূহ গোটৰ অন্যান্য পাইকসকলে ভগাই লৈছিল। স্বৰ্গদেউ গোপীনাথ সিংহৰ আগলৈ আহোম ৰাজ্যত যিহেতু কোনো স্থায়ী সৈন্য বাহিনী নাছিল সেয়ে পাইকসকলে যুদ্ধৰ সময়ত সৈনিকৰ কামো কৰিব লাগিছিল।

আহোমৰ এজন সুদক্ষ বিষয়া মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাই স্বৰ্গদেউ প্ৰতাপ সিংহৰ দিনত এই পাইকসকলক বিভিন্ন খেলৰ দায়িত্ব দি দেশ সংগঠন অধিক মজবুত কৰি তুলিছিল। কুৰিগোট পাইকৰ ওপৰত এজন **বৰা**, এশগোটৰ ওপৰত এজন **শইকীয়া**, এহাজাৰ গোটৰ ওপৰত এজন **হাজৰিকা**, তিনি হাজাৰ গোটৰ ওপৰত এজন **ৰাজখোৱা** আৰু ছহেজাৰ গোটৰ ওপৰত এজন **ফুকন** আছিল। আহোম সকলৰ এই পাইক আৰু খেল প্ৰথাৰ আৰ্হিত সমসাময়িক মধ্য যুগৰ অন্যান্য শাসকসকলেও দেশ সংগঠনত এই ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছিল। আহোম শাসনৰ খেল ব্যৱস্থাৰ লগত মোগলসকলৰ **মনচবদাৰী** প্ৰথাৰ বহুতো মিল দেখা যায়।

আহোম শাসন ব্যৱস্থাৰ আন এটি উল্লেখযোগ্য তথা অনুকৰণীয় দিশ হ'ল সীমান্তৱৰ্তী পাহাৰীয়া জাতিসমূহৰ লগত কৰা বিশেষ বন্দোবস্ত। আহোম স্বৰ্গদেউসকলে উদ্ভাৱন কৰা এই ব্যৱস্থাটো হ'ল **পচা প্ৰথা**। পাহাৰৰ দাঁতিত থকা আহোম প্ৰজাবোৰক পৰ্বতীয়া জনজাতিসকলৰ আক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰাই আছিল এই **পচা প্ৰথাৰ** মূল উদ্দেশ্য।

জানি থওঁ আহা ঃ

- আহোম স্বৰ্গদেউ প্ৰতাপ সিংহই নামনিৰ দুৱাৰ অঞ্চলৰ কিছুমান গাঁও পৰ্বতীয়া জাতিবোৰক এৰি দিছিল। এনেদৰে দিয়া গাঁওবোৰৰ পৰা পৰ্বতীয়া জাতিবোৰে উৎপন্ন শস্যসমূহ সংগ্ৰহ কৰিছিল। বিনিময়ত তেওঁলোকে আহোম ৰাজ্যৰ প্ৰজাবোৰৰ ওপৰত আক্ৰমণ নকৰাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিছিল। দক্ষিণ ফালৰ নগাবোৰৰ ক্ষেত্ৰতো আহোমসকলে অনুৰূপ ব্যৱস্থা লৈছিল। নগাবোৰক দান কৰা মাটিক নগাখাট বোলা হৈছিল।

আহোমসকলৰ নিচিনা কোচ শাসন ব্যৱস্থাও আছিল সুসংগঠিত। কোচসকলে আহোম শাসন ব্যৱস্থাৰ অনুকৰণত প্ৰজাসকলক গোটত বিভক্ত কৰি নিৰ্দিষ্ট সংখ্যক গোটৰ ওপৰত বিষয়া নিযুক্তি দিছিল। কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণে আহোম শাসনৰ বহুতো উপাদান কোচ শাসনতো প্ৰবৰ্তন কৰিছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য আছিল পাইক প্ৰথাৰ প্ৰচলন।

ক্ৰিয়াকলাপ ঃ

- বৰ্তমান অসমৰ সীমান্তবৰ্তী ৰাজ্যকেইখন চিনাক্ত কৰা। এই ৰাজ্যবোৰৰ লগত আমাৰ ৰাজ্যৰ সম্পৰ্ক কেনেকুৱা? দলত আলোচনা কৰি এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰা।

সামাজিক দৃষ্টিভংগী, মহিলাৰ স্থান, সাজপাৰ ইত্যাদি ঃ

মধ্য যুগৰ সামাজিক দৃষ্টিভংগী আছিল যথেষ্ট উদাৰ। হিন্দু সমাজত প্ৰচলন থকা জাতিভেদ প্ৰথা সেই সময়ত নাছিল। আহোম, কছাৰী, কোচ আদি সকলো জাতি-জনজাতিৰ লোকসকলে নিজ নিজ ৰাজ্যত স্বাধীনভাৱে বসবাস কৰিছিল। আহোমসকলে অসমলৈ আহোতে বৰ কম সংখ্যক মহিলা লগত অনা বাবে স্থানীয় জাতি-জনজাতিসকলৰ লগত বৈবাহিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰি অকল বংশবৃদ্ধি কৰাই নহয় বৰং অসমৰ স্থানীয় লোকসকলৰ লগত বন্ধুত্বপূৰ্ণ সম্পৰ্কও স্থাপন কৰিছিল। স্বৰ্গদেউ চুকাফাই আৰম্ভ কৰা এই নীতি আহোমৰ শেষ স্বৰ্গদেউ চন্দ্ৰকান্ত সিংহলৈ বৰ্তি আছিল। মধ্য যুগৰ অন্যান্য শাসকসকলেও পিছলৈ এই নীতি অনুসৰণ কৰি যথেষ্ট লাভবান হৈছিল।

চিত্ৰ ১১.২অসমীয়া মহিলাৰ আ-অলংকাৰ আৰু সাজ-পাৰৰ ছবি

মধ্য যুগৰ ভাৰতৰ অন্যান্য ৰাজ্যৰ দৰে অসমীয়া সমাজো সামন্তবাদী আছিল। আহোম যুগৰ সামন্তবাদী সমাজখন ঘাইকৈ দুটা শ্ৰেণীত বিভক্ত আছিল— সম্ভ্ৰান্ত শ্ৰেণী আৰু অধীনস্থ প্ৰজা বা ৰায়ত। অৱশ্যে পিছলৈ হিন্দু ধৰ্মৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হোৱা আহোম সমাজ ব্যৱস্থাত সামাজিক ব্যৱধান বাঢ়িছিল।

মধ্য যুগত মহিলাসকলক সন্মানৰ চকুৰে চোৱা হৈছিল। আহোম বুৰঞ্জীৰ পাত লুটিয়ালে এই কথা স্পষ্ট হয়। ক্ষেত্ৰ বিশেষে মহিলাসকলে দৌল-দেৱালয়ত নৰ্তকীৰ কাম কৰিছিল, বোৱা কটা আৰু চোৰাংচোৱাৰ কামো কৰিছিল। মধ্য যুগৰ মহিলাসকলে কেৱল ঘৰুৱা কাম-কাজতে

আবদ্ধ নাছিল তেওঁলোকে সময় সাপেক্ষে যুদ্ধত অংশ গ্ৰহণ কৰাৰ উপৰি ৰাজ সিংহাসনত বহি ৰাজ্য শাসনো কৰিছিল। ৰুচি সম্পন্ন স্বকীয় সাজ-পাৰ আৰু আ-অলংকাৰ পৰিধান কৰা সেই সময়ৰ ৰমণীসকলক সমাজত যথেষ্ট সন্মান কৰা হৈছিল। সৰ্বভাৰতীয় দৃষ্টিকোণৰ পৰা চাবলৈ গ'লে তুলনামূলকভাৱে অসমীয়া সমাজত মহিলাক সন্মানৰ চকুৰে চোৱা হয়। অসমীয়া সমাজত 'মহিলাৰ স্থান উচ্চ' সম্ভৱত এই পৰম্পৰা তাহানিৰ পৰাই আৰম্ভ হৈছিল।

মধ্য যুগত অসমৰ লোকসকলৰ সাজপাৰ ৰুচিপূৰ্ণ আছিল। পুৰুষ-মহিলা উভয়ে নিম্ন ভাগত আহল-বহল বস্ত্ৰ, গাত দীঘল চোলা পৰিধান কৰিছিল আৰু পুৰুষসকলে মূৰত পাগুৰি মাৰিছিল। কালক্ৰমত মহিলাসকলে মেখেলা-চাদৰ পৰিধান কৰিবলৈ লৈছিল। সাজপাৰে মানুহৰ সামাজিক মৰ্যাদা নিৰূপন কৰিছিল। পশ্চিমৰ পৰা হোৱা বিদেশী আক্ৰমণে এই ক্ষেত্ৰতো প্ৰভাৱ পেলাইছিল। পাট-মুগা, এৰী কাপোৰ অসমীয়া সমাজত তাহানি কালৰ পৰাই প্ৰচলন আছিল। বৰ্তমান বড়োসকলে ব্যৱহাৰ কৰা দখনা মধ্য যুগৰ বড়ো (কছাৰী)সকলেও পৰিধান কৰিছিল। অসমীয়া সাজ-পাৰৰ ক্ষেত্ৰত মধ্যযুগীয় বাৰভূঞাসকলৰ অৱদান কোনোপধেই নুই কৰিব নোৱাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে আজিৰ অসমীয়া সমাজত ব্যৱহৃত টঙালি, হাঁচতি আদি বাৰভূঞাসকলৰেই অৱদান আছিল।

ক্ৰিয়াকলাপ ঃ

✦ আমাৰ সমাজৰ পুৰুষ-মহিলাসকলে বৰ্তমান সময়ত পৰিধান কৰা সাজপাৰৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা।

অৰ্থনৈতিক অৱস্থা ঃ

মধ্যযুগত অসমৰ অৰ্থনীতিৰ মূল ভেটি আছিল কৃষি। জনসাধাৰণৰ প্ৰধান বৃত্তি আছিল কৃষি। ঋতুভেদে পৃথক পৃথক শস্যৰ খেতি কৰা হৈছিল। ধান, মাহজাতীয় শস্য, তেলজাতীয় শস্য, কুঁহিয়াৰ, মৰাপাট, কপাঁহ, বিভিন্ন ধৰণৰ ফল-মূল, শাক-পাচলি আদি আৱশ্যকীয় সামগ্ৰী অসমীয়া মানুহে উৎপাদন কৰিছিল। পাহাৰ অঞ্চলত প্ৰধানত খলপীয়া কৃষি পদ্ধতিৰ সহায়ত ফল-মূলৰ খেতি কৰিছিল। জনজাতীয় লোকসকলৰ মাজত জুম খেতিৰ প্ৰচলন আছিল। ডোং বান্ধি বৰষুণৰ পানী জমা কৰি ৰাখি খেতি পথাৰত পানী দিয়াৰ ব্যৱস্থা আছিল। বৰ্তমান মথাউৰি নিৰ্মাণ কৰি বানপানীৰ পৰা গছ-গছনি, শস্য ৰক্ষাৰ কৰাৰ যি ব্যৱস্থা সেয়া মধ্যযুগতেই আৰম্ভণি হৈছিল বুলি ক'ব পাৰি। উল্লেখ আছে যে কোচবিহাৰত জান-জুৰিৰ উজনিত বান্ধ বান্ধি প্ৰয়োজন অনুযায়ী খেতি পথাৰত পানী যোগান ধৰা হৈছিল।

চিত্ৰ ১১.৩ শিপিনীয়ে কাপোৰ বোৱাৰ ছবি

আহোমৰ আমোলত ৰজা আছিল ভূ-সম্পত্তিৰ গৰাকী। কৃষকে খেতিৰ মাটিৰ বাবদ ৰজাক কৰ সোধাব লাগিছিল। অৱশ্যে প্ৰতিজন পাইকে ৰাজ্যৰ হকে কাম কৰি দিয়াৰ বাবদ দুপুৰাকৈ খাজনাহীন মাটি ভোগ কৰিছিল। আহোম ৰজাসকলে ব্ৰাহ্মণ, দেৱ-দেৱালয়, সত্ৰ-মন্দিৰ আদিক কৰ মুক্ত মাটি দান কৰিছিল। পৰৱৰ্তী সময়ত মছজিদ, কবৰ আদিৰ মেৰামতি আৰু সংৰক্ষণৰ বাবেও মাটি দান কৰিছিল বুলি উল্লেখ আছে। মধ্যযুগৰ এই ব্যৱস্থা বৰ্তমানেও কম বেছি পৰিমাণে প্ৰচলন হৈ থকা দেখা যায়।

অসম মধ্যযুগৰ পৰাই কুটিৰ আৰু ক্ষুদ্ৰ শিল্পত চহকী। সেই যুগৰ শিল্পসমূহৰ ভিতৰত বস্ত্ৰ-শিল্প, বয়ন শিল্প, ৰঞ্জন (ৰং কৰা) শিল্প, হাতীদাঁতৰ শিল্প, মৃৎ শিল্প, ধাতু শিল্প আদিয়েই প্ৰধান। পুৰুষ-মহিলা উভয়ে শিল্পসমূহৰ লগত জড়িত

আছিল। সেই সময়ত প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ ঘৰতেই তাঁতশাল আছিল। উল্লেখ আছে যে কামৰূপ-কমতাৰ কোনো কোনো অঞ্চলত পুৰুষ-মহিলা উভয়ে পেছাদাৰী শিপিনী আছিল। শুৱালকুছি আৰু বৰপেটাৰ তাঁতী কুছিৰ উৎপত্তি তেনেদৰেই হৈছিল বুলি অনুমান কৰাৰ থল আছে।

মধ্যযুগত বাণিজ্যিক আদান-প্ৰদান আছিল যথেষ্ট সীমিত। আত্মনিৰ্ভৰশীলতা সেই যুগৰ এটি প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আছিল। আনৰ পৰা বস্তু অনা বা আনক বস্তু দিয়াতো বিশেষভাৱে পৰিলক্ষিত নহৈছিল। আহোমসকলে ওচৰ-চুবুৰীয়া জনজাতিসকলৰ লগত বাণিজ্যিক সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিছিল। বিভিন্ন উৎসৰ পৰা জনা যায় যে আহোমসকলৰ বংগদেশ, তিব্বত, চীন আদি দেশৰ লগত বাণিজ্যিক সুসম্পৰ্ক আছিল। কোচ ৰজাসকলৰ দিনত ব্যৱসায়-বাণিজ্যই যথেষ্ট প্ৰসাৰতা লাভ কৰিছিল। ব্যৱসায়-বাণিজ্যৰ উন্নতিৰ বাবে কোচ ৰজাসকলে কেতবোৰ ব্যৱস্থা হাতত লৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত ৰাস্তা-পদুলি নিৰ্মাণ, মুদ্ৰাৰ প্ৰচলন ইত্যাদি। মধ্যযুগৰ আদিতে বিনিময় প্ৰথাৰে ব্যৱসায়-বাণিজ্য চলিছিল যদিও পিছলৈ মুদ্ৰাৰ প্ৰচলন হৈছিল।

ক্ৰিয়াকলাপ ঃ

- মধ্যযুগৰ জলসিঞ্চন ব্যৱস্থাৰ লগত বৰ্তমানৰ জলসিঞ্চন ব্যৱস্থাৰ এটি তুলনামুলক টোকা প্ৰস্তুত কৰা।
- অসমৰ জোনবিল মেলাত কি ব্যৱস্থাৰে সামগ্ৰী কিনা-বেচা হয়? অভিজ্ঞ ব্যক্তি অথবা শিক্ষকৰ সহায়ত জোনবিল মেলাৰ ওপৰত এটি প্ৰকল্প প্ৰস্তুত কৰা।

স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য আৰু চিত্ৰকলা ঃ

মধ্যযুগ স্থাপত্য, ভাস্কৰ্য আৰু চিত্ৰকলাত অতি চহকী আছিল। আজিৰ অসমৰ অধিকাংশ স্থাপত্য, ভাস্কৰ্য আৰু চিত্ৰকলা মধ্য যুগৰেই অৱদান বুলি ক'লেও বঢ়াই কোৱা নহয়। উল্লেখ্য যে এইবোৰৰ বেছি ভাগেই আকৌ আহোমসকলৰ দিনতেই নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। মধ্যযুগৰ শাসনসকলৰ উক্ত অৱদানসমূহ তলত চমুকৈ বৰ্ণনা কৰা হ'ল—

চিত্ৰ ১১.৪ কছাৰী ৰাজধানী ডিমাপুৰৰ ভগ্নাৱশেষ

কছাৰীসকলৰ ৰাজধানী ডিমাপুৰৰ ধ্বংসাৱশেষৰ পৰাই এই কথাৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় যে কছাৰীসকলৰ স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য শিল্প উচ্চ খাপৰ আছিল। যি সময়ত আহোমসকলে ইটাৰ ব্যৱহাৰ জনা নাছিল সেই সময়তে কছাৰীসকলৰ ৰাজধানী ডিমাপুৰ তিনিওফালে ইটাৰ বেৰেৰে ঘেৰা আছিল। কছাৰীসকলৰ স্থাপত্য বিদ্যাত বংগদেশৰ মুছলমানসকলৰ গৃহ নিৰ্মাণ প্ৰণালীৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। তেওঁলোকে নানা ৰকমৰ চিত্ৰখোদিত স্তম্ভ গৃহ নিৰ্মাণত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। কছাৰীসকলৰ ৰাজধানী ডিমাপুৰ নগৰৰ ভিতৰত বহুতো ধুনীয়া ধুনীয়া পুখুৰী আছিল। কছাৰীসকল নলা-নৰ্দমা নিৰ্মাণ ব্যৱস্থাতো আগৰণুৱা আছিল।

ইয়াৰোপৰি মধ্যযুগৰ চুটিয়াসকলে নিৰ্মাণ কৰা মন্দিৰ, পুখুৰীসমূহ আৰু কোচ ৰজাসকলৰ শিল্প-ভাস্কৰ্যই আজিও সেই যুগৰ গৌৰৱময় ইতিহাসৰ সাক্ষী বহন কৰে। কোৱা হয় যে বৰ্তমান অৰুণাচল প্ৰদেশৰ নামনি অঞ্চলত অৱস্থিত মালিনী থানৰ স্থাপত্য-ভাস্কৰ্যসমূহ চুটিয়া সকলৰেই অৱদান। কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণে নিৰ্মাণ কৰা কামাখ্যাদেৱীৰ মন্দিৰ, হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ-মাধৱ মন্দিৰ আৰু কামাখ্যা মন্দিৰৰ প্ৰৱেশ দ্বাৰৰ নৰনাৰায়ণ আৰু চিলাৰায়ৰ খোদিত মূৰ্তি

মধ্য যুগৰ শিল্প-ভাস্কৰ্যৰ বিৰল কীৰ্তি।

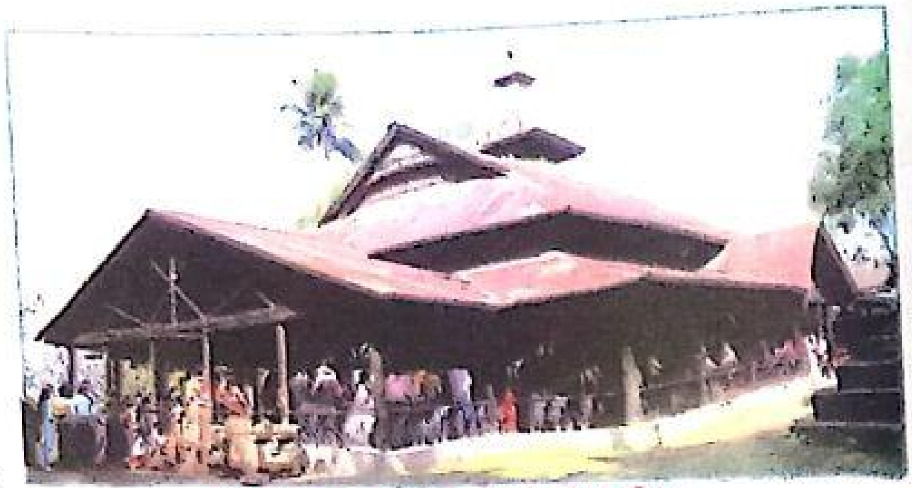

চিত্ৰ ১১.৫ হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ-মাধৱ মন্দিৰ

আহোম যুগৰ মঠ-মন্দিৰ, দৌল-দেৱালয়, ৰাজপ্ৰাসাদ, শিলৰ সাঁকোসমূহ মধ্য যুগৰ স্থাপত্য-ভাস্কৰ্যৰ অনুপম নিদৰ্শন। আহোমসকলে পোনতে তেওঁলোকৰ ঘৰবোৰ কাঠ আৰু বাঁহেৰে দুমহলীয়াকৈ সাজি লৈছিল। এইবোৰ কাৰুকাৰ্য খচিত আছিল। পিছলৈ তেওঁলোকে মিহি, বহল, টান ইটা ব্যৱহাৰ কৰি ঘৰ সাজিবলৈ লৈছিল। বৰ্তমানৰ চিমেণ্টৰ সলনি গুড়, মাটিমাহ, শিলচূণ, শামুকচূন, চকাচুন, বৰালী মাছ, তেল, ধুণা আদিৰ মিশ্ৰণেৰে কড়াল তৈয়াৰ কৰি লৈছিল। শিৱসাগৰৰ বিখ্যাত শিৱদৌল, বিষ্ণুদৌল আৰু দেৱীদৌল আদি দৌলবোৰ এনেকৈ ইটা আৰু কড়াল ব্যৱহাৰ কৰি নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল।

জানি থওঁ আহা

✦ আহোম স্বৰ্গদেউসকলে নিৰ্মাণ কৰা দেবীদৌল, জয়দৌল, উমানন্দ মন্দিৰ, উগ্ৰতাৰা মন্দিৰ, কামাখ্যাৰ সিদ্ধেশ্বৰ আৰু কামেশ্বৰ মন্দিৰ, অশ্বক্লান্তৰ জনাৰ্দন মন্দিৰ, শুক্ৰেশ্বৰ মন্দিৰ, ৰুদ্ৰেশ্বৰ মন্দিৰ, দেৰগাঁও আৰু বিশ্বনাথৰ শিৱ মন্দিৰ, বশিষ্ঠাশ্ৰম মন্দিৰ, নৱগ্ৰহ মন্দিৰ, দীৰ্ঘেশ্বৰী মন্দিৰ, ছত্ৰাকাৰ মন্দিৰ আহোম স্থাপত্য শিল্পৰ অতুলনীয় অৱদান।

চিত্ৰ ১১.৬ জয়সাগৰ পুখুৰী

গড়গাঁৱৰ কাৰেংঘৰ, ৰংপুৰৰ ৰংঘৰ আৰু তলাতল ঘৰ আহোমসকলৰ অক্ষয় কীৰ্তি। এইখিনিতে উল্লেখযোগ্য যে স্বৰ্গদেউ ৰুদ্ৰসিংহ দিনৰ পৰা আহোম স্থাপত্যত কিছু মোগল, পাচী নিদৰ্শনৰ ছাঁ পৰিছিল।

আহোম যুগৰ আন এবিধ উল্লেখযোগ্য স্থাপত্য হ'ল শিলৰ সাঁকোসমূহ। শিলৰ সাঁকোসমূহৰ ভিতৰত নামদাং, দৰিকা, ৰহদৈ আৰু দিঁজৈ সাঁকো উল্লেখযোগ্য।

আহোম যুগত খন্দা পুখুৰীসমূহেও সেই কালৰ স্থাপত্যৰ অন্যতম নিদৰ্শন দাঙি ধৰে। আহোম যুগৰ ৰহঢলা পুখুৰীসমূহ, যেনে- জয়সাগৰ, শিৱসাগৰ, গোৰীসাগৰ পুখুৰী অসমৰ অন্যতম ঐতিহ্য।

আহোম যুগৰ দৌল-দেৱালয়, অট্টালিকাসমূহত ভাস্কৰ্যৰ উজ্জ্বল চানেকি পোৱা গৈছে। মন্দিৰৰ প্ৰাচীৰত খোদিত দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তিসমূহ, ফুল-লতা, জীৱ-জন্তুৰ মূৰ্তি,

জানি থওঁ আহা

✦ পানীৰ উঁহ বিচাৰি খান্দি তাত নাদ বহুৱাই, নাদত ৰ'হ (পাৱা) ঢালি পানী ফট্‌ফটীয়াকৈ ৰখা পুখুৰীবোৰকে ৰ'হঢলা পুখুৰী বোলে।

প্ৰাকৃতিক দৃশ্য আদি আহোম ভাস্কৰ্যৰ নিদৰ্শন। উল্লেখ্য যে পোৰা মাটিৰ শিল্পয়ো আহোম ভাস্কৰ্যক চহকী কৰি থৈছে।

মধ্যযুগৰ আহোমসকলৰ সাঁচিপতীয়া পুথিত থকা চিত্ৰসমূহ, দশমস্কন্ধ ভাগৱত, কৰ্ম পুৰাণ, গীত গোবিন্দ, শঙ্খচূড় বধ, আনন্দ লহৰী, হস্তীবিৰ্দ্যানৱ আদি সচিত্ৰ পুথিসমূহে চিত্ৰকলাৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়া সমাজলৈ উচ্চ খাপৰ বৰঙণি যোগাইছিল।

ক্ৰিয়াকলাপ ঃ

- তোমালোকৰ জিলাত থকা পুৰণি কীৰ্তি চিহ্নবোৰৰ নাম আৰু ছবিসহ এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰা।

সাহিত্য-সংস্কৃতিলৈ অৱদান ঃ

অসমীয়া সাহিত্য-সংস্কৃতিলৈ মধ্যযুগৰ অনবদ্য অৱদানৰ আলোচনা অবিহনে বৰ্তমানৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ আলোচনা নিৰৰ্থক। কাৰণ মধ্যযুগৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিক ভেটি কৰিয়েই বৰ্তমানৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি গঢ় লৈছে। আকৌ মধ্যযুগৰ ৰাজপৃষ্ঠপোষকতা অবিহনে যে সেই সময়ৰ সাহিত্য-সংস্কৃতি ইমান চহকী নহ'লহেঁতেন সেই কথাও নিসন্দেহে স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। ৰজাঘৰীয়া পৃষ্ঠপোষকতাত ৰচনা কৰা কিছু সংখ্যক পুথিত ৰজা, মন্ত্ৰী বা আন আন ডা-ডাঙৰীয়াসকলৰ গুণানুকীৰ্তন অতিৰঞ্জিতভাৱে বৰ্ণনা কৰিছিল যদিও এইবোৰৰ মূল্য কেতিয়াও নুই কৰিব নোৱাৰি।

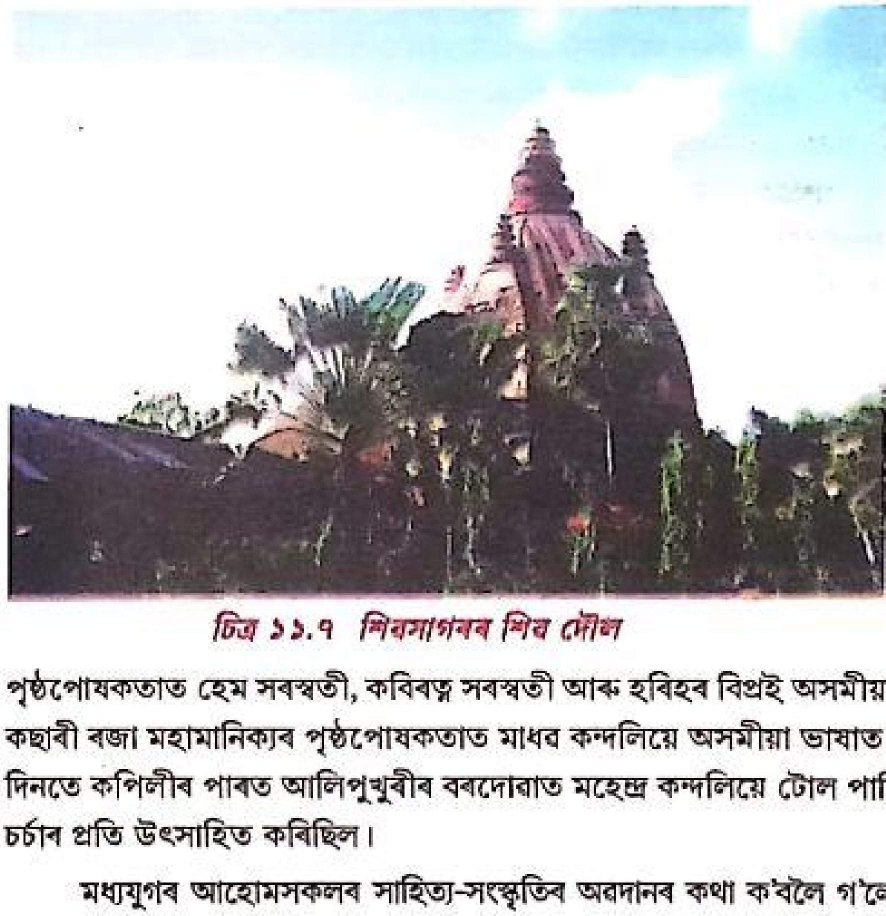

চিত্ৰ ১১.৭ শিৱসাগৰৰ শিৱ দৌল

মধ্য যুগৰ অসমত সাহিত্য সংস্কৃতিৰ মানচিত্ৰখনৰ নিমাৰ্তা হ'ল খিলঞ্জীয়া জনজাতীয় ভাষিক গোষ্ঠী, কমতা ৰজাসকল আৰু উজনিৰ আহোমসকল। সাম্প্ৰতিক অসমৰ ভাষা, সাহিত্য-সংস্কৃতি প্ৰতিটো জাতি-জনগোষ্ঠীৰেই উমৈহতীয়া সৃষ্টি আৰু সম্পত্তি। কামৰূপ-কমতাৰ ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত হেম সৰস্বতী, কবিৰত্ন সৰস্বতী আৰু হৰিহৰ বিপ্ৰই অসমীয়া ভাষাত কাব্য ৰচনা কৰিছিল। সেইদৰে কছাৰী ৰজা মহামানিক্যৰ পৃষ্ঠপোষকতাত মাধৱ কন্দলিয়ে অসমীয়া ভাষাত ৰামায়ণ ৰচনা কৰিছিল। এইজনা ৰজাৰ দিনতে কপিলীৰ পাৰত আলিপুখুৰীৰ বৰদোৱাত মহেন্দ্ৰ কন্দলিয়ে টোল পাতি জ্ঞান মাৰ্গৰ সাধনা কৰি.আনকো জ্ঞান চৰ্চাৰ প্ৰতি উৎসাহিত কৰিছিল।

মধ্যযুগৰ আহোমসকলৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ অৱদানৰ কথা ক'বলৈ গ'লে পোন প্ৰথমে বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ নাম ল'ব লাগিব। পোনতে টাই-আহোম ভাষাত আৰু পিছলৈ অসমীয়া ভাষাত বুৰঞ্জী লিখাৰ পৰম্পৰা সৃষ্টি হৈছিল। সংস্কৃত ভাষাত লিখিত মহাভাৰত, ৰামায়ণ আৰু পুৰাণ আদি গ্ৰন্থসমূহ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰাৰ উপৰি অন্যান্য ভালেমান অৰ্থপূৰ্ণ পুথি সেই সময়তে ৰচনা কৰা হৈছিল। শিৱসিংহ আৰু ৰাণী অম্বিকাৰ আজ্ঞামতে সুকুমাৰ বৰকাইথে **'হস্তী বিদ্যাৰ্ণৱ'** পুথি ৰচনা

কৰিছিল। সেইদৰে স্বৰ্গদেউ ৰুদ্ৰসিংহৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৰামনাৰায়ণ চক্ৰৱৰ্তীয়ে অসমীয়া ভাষালৈ গীতগোবিন্দ, ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত পুৰাণ, শকুন্তলা কাব্য অনুবাদ কৰাৰ উপৰি শঙ্খচূড়বধ কাব্য ৰচনা কৰিছিল।

চিত্ৰ ১১.৮ সত্ৰীয়া নৃত্যৰ ছবি

দৰঙী কোচ ৰজাসকলৰ পৃষ্ঠপোষকতাত সুকবি নাৰায়ণদেৱে অসমীয়াত পদ্মপুৰাণ আৰু বলদেৱ সূৰ্যখৰি দৈৱজ্ঞই দৰং ৰাজবংশাৱলী ৰচনা কৰিছিল। কোচসকলৰ শ্ৰেষ্ঠ ৰজা নৰনাৰায়ণৰ ৰাজত্বকালত ৰাম সৰস্বতীয়ে মহাভাৰত অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰে আৰু পুৰোষোত্তম বিদ্যাবাগীশে সংস্কৃত ভাষাত ৰত্নমালা ব্যাকৰণ লিখে। সেই সময়তে অনন্ত কন্দলিয়ে ভাগৱত আৰু কেইখানো পুথি অসমীয়া ভাষালৈ অনুবাদ কৰিছিল।

মধ্যযুগৰ তাৎপৰ্যপূৰ্ণ দিশটো আছিল নৰনাৰায়ণৰ পৃষ্ঠপোষকতাত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে তেওঁৰ বিশাল প্ৰতিভা বিকাশৰ সুবিধা পোৱাটো। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে অসমত ভক্তি আন্দোলনৰ পাতনি মেলি বৈষ্ণৱ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল। ব্ৰজাৱলী আৰু অসমীয়া ভাষাৰ অনেক ৰচনা সম্ভাৰেৰে তেওঁ অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যলৈ অনবদ্য অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে।

নৱ বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ সমান্তৰালভাৱে গঢ়ি উঠা এই সাহিত্যিক আন্দোলনৰ অংশীদাৰসকল আছিল বৈকুণ্ঠনাথ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য ওৰফে ভট্টদেৱ, অনন্ত কন্দলী, শ্ৰীধৰ কন্দলী, ৰাম সৰস্বতী, ৰামচৰণ ঠাকুৰ আদি। ১৬ আৰু ১৭ শতিকাৰ সাহিত্যৰ আন এটি উল্লেখযোগ্য দিশ আছিল নৱ বৈষ্ণৱ আন্দোলৰ সৈতে জড়িত গুৰু কেইজনৰ জীৱনী গদ্যত ৰচনা কৰাটো। এই ক্ষেত্ৰত পোনতে 'কথা গুৰুচৰিত'ৰ কথাই উল্লেখ কৰিব পাৰি। ভট্টদেৱেই আছিল ভাৰতৰ প্ৰথম গদ্য সাহিত্যৰ ৰচক। তেওঁ 'কথা-ভাগৱত', 'কথা-গীতা' ৰচনা কৰিছিল।

ভাষা-সাহিত্যৰ দৰে মধ্যযুগত সৃষ্টি হোৱা সংগীত-সংস্কৃতিয়ে আজিও অসমীয়া সমাজত ব্যাপক প্ৰভাৱ পেলাই আহিছে। অসমত প্ৰাচীন কালৰ পৰাই শাস্ত্ৰীয় তথা ধ্ৰুপদী সংগীত আৰু নৃত্য-কলাৰ চৰ্চা প্ৰচলিত আছিল। শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে এই সমূহক আধাৰ হিচাপে লৈ এক নতুন ধাৰাৰ সাংস্কৃতিক কৰ্ম আঁচনি গ্ৰহণ কৰিছিল। এই কৰ্ম আঁচনিৰ অন্যতম উপাদান ওজাপালি, নাম কীৰ্তন, বৰগীত চৰ্চা আৰু অনুশীলনৰ সমান্তৰালভাৱে নৃত্য আৰু নাট-ভাওনাৰো বহল প্ৰচলন বৰ্তমানেও চলি আছে। অসমীয়া সমাজ গাঁঠনিত এইবোৰৰ প্ৰভাৱ অতুলনীয়।

মনত ৰাখিবলগীয়া কথা ঃ

- মধ্যযুগ বুলিলে ত্ৰয়োদশ শতিকাৰ আগভাগৰ পৰা ১৯ শতিকাৰ আগভাগলৈ ধৰা হয়।
- মধ্যযুগৰ শাসন ব্যৱস্থা আছিল ৰাজতান্ত্ৰিক, ৰজা আছিল ৰাজ্যৰ সৰ্বময় কৰ্তা। ৰাজ্যৰ শাসন পৰিচালনাত ৰজাই মন্ত্ৰী পৰিষদৰ সহায় লৈছিল।
- উজনিৰ ভূঞাসকলৰ নিজা প্ৰশাসন ব্যৱস্থা আৰু বিচাৰালয় আছিল।
- পাইকপ্ৰথা, খেল ব্যৱস্থা, পচা প্ৰথা আহোম শাসন ব্যৱস্থাৰ অভিনৱ উপাদান আছিল।
- আহোমসকলে স্থানীয় জাতি-জনজাতিৰ লগত বৈবাহিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰি স্থানীয় লোকৰ লগত মিলি গৈছিল।
- মধ্যযুগৰ সামাজিক দৃষ্টিভংগী উদাৰ আছিল।

- মথাউৰি নিৰ্মাণ আৰু জান-জুৰিত বান্ধ দি খেতি পথাৰত পানী যোগান ধৰা পদ্ধতি মধ্যযুগতেই প্ৰচলিত আছিল।
- আহোমসকলে বংগদেশ, তিব্বত, চীন আদি দেশৰ লগত বাণিজ্যিক সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিছিল।
- আহোমসকলৰ পূৰ্বেই কছাৰীসকলে ইটাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। কছাৰীসকলৰ স্থাপত্য বিদ্যাত বংগদেশৰ মুছলমানসকলৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল।
- অৰুণাচল প্ৰদেশৰ নামনি অঞ্চলত অৱস্থিত মালিনী থানৰ স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য চুটিয়াসকলৰ অৱদান।
- আহোমসকলে স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য, সাহিত্য-সংস্কৃতি আৰু শিল্প-কলালৈ অতুলনীয় অৱদান দি গৈছে।
- বৰ্তমানৰ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ ভেটি মধ্যযুগত গঢ়ি উঠিছিল। মধ্যযুগৰ অসমত সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ মানচিত্ৰখনৰ নিৰ্মাতা হ'ল জনজাতীয় ভাষিক গোষ্ঠীসমূহ, কমতা ৰজাসকল, কোচসকল আৰু উজনিৰ আহোমসকল।
- কোচ ৰজা নৰনাৰায়ণৰ পৃষ্ঠপোষকতাত মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে তেওঁৰ বিশাল প্ৰতিভা বিকাশৰ সুবিধা পাইছিল।

অনুশীলনী ঃ

১। চমুকৈ উত্তৰ লিখা ঃ

(ক) অসমৰ মধ্যযুগত শাসন কৰা উল্লেখযোগ্য ৰাজ্যসমূহ কি কি আছিল?

(খ) দখনা কোন জাতিৰ মহিলাসকলে পৰিধান কৰে?

(গ) আহোমসকলৰ ৰাজত্বকালত ভূ-সম্পত্তিৰ গৰাকী কোন আছিল?

(ঘ) মধ্যযুগৰ প্ৰাৰম্ভিক পৰ্যায়ত কি প্ৰথাৰ দ্বাৰা ব্যৱসায়-বাণিজ্য চলিছিল?

(ঙ) কপিলীৰ পাৰত আলিপুখুৰীৰ বৰদোৱাত কোনে টোল পাতি জ্ঞান চৰ্চা কৰিছিল?

২। 'ক' অংশৰ কথাখিনিৰ লগত 'খ' অংশৰ কথাখিনি মিলোৱা ঃ

'ক' অংশ	'খ' অংশ
মাধৱ কন্দলি	ৰত্নমালা
সুকুমাৰ বৰকাইথ	দৰং ৰাজবংশাৱলী
পুৰুষোত্তম বিদ্যাবাগীশ	ৰামায়ণ
ভট্টদেৱ	হস্তীবিদ্যাৰ্ণৱ
বলদেৱ সূৰ্যখৰি দৈৱজ্ঞ	কথা গীতা

৩। খালী ঠাই পুৰ কৰা—

(ক) হয়গ্ৰীৱ-মাধৱ মন্দিৰ ________ নিৰ্মাণ কৰিছিল।

(খ) মধ্যযুগত মহিলাৰ স্থান আছিল ________।

(গ) জনজাতীয় লোকসকলৰ মাজত __________ খেতিৰ প্ৰচলন আছিল।

(ঘ) অনন্ত কন্দলীয়ে __________ অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰে।

(ঙ) __________ মধ্যযুগৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আছিল।

৪। শুদ্ধ উত্তৰটোত ✓ চিন দিয়া—

(ক) মধ্যযুগৰ শাসন আছিল গণতান্ত্ৰিক/ৰাজতান্ত্ৰিক।

(খ) পাইক প্ৰথাৰ প্ৰচলন কৰিছিল আহোমসকলে/কোচসকলে।

(গ) টঙালি, হাঁচতি বড়োসকলৰ/ৰাৰভূঞাসকলৰ অৱদান আছিল।

(ঘ) কছাৰীসকল/কোচসকল নলা-নৰ্দমা নিৰ্মাণ ব্যৱস্থাত আগৰণুৱা আছিল।

(ঙ) স্বৰ্গদেউ ৰুদ্ৰসিংহ/স্বৰ্গদেউ শিৱসিংহৰ দিনৰ পৰা আহোম স্থাপত্যত মোগল, পাচী নিদৰ্শনৰ ছাঁ পৰে।

৫। উত্তৰ লিখা ঃ (৫০ টামান শব্দৰ ভিতৰত)

(ক) আহোমসকলৰ পাইক প্ৰথা।

(খ) কি কাৰণে আহোমসকলে পচা প্ৰথা প্ৰৱৰ্তন কৰিছিল?

(গ) মধ্যযুগত অসমীয়া সমাজত নাৰীৰ ভূমিকা কেনে আছিল?

(ঘ) মধ্যযুগৰ কৃষি ব্যৱস্থা।

(ঙ) কছাৰীসকলৰ স্থাপত্য বিদ্যাৰ উল্লেখযোগ্য দিশসমূহ কি কি?

৬। মধ্যযুগৰ অসমৰ অৰ্থনৈতিক কাম-কাজৰ ওপৰত এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰা।

৭। আহোমসকলৰ ভূমি নীতিৰ ওপৰত মতামত আগবঢ়োৱা।

৮। মধ্যযুগত নিৰ্মিত মঠ-মন্দিৰসমূহৰ ছবি সংগ্ৰহ কৰি এটি এলবাম তৈয়াৰ কৰা।

৯। মধ্যযুগত ৰচিত বিভিন্ন পুথিসমূহৰ লগতে তাৰ ৰচকসকলৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰা।

১০। 'সাম্প্ৰতিক অসমৰ ভাষা, সাহিত্য-সংস্কৃতি প্ৰতিটো জাতি-জনগোষ্ঠীৰে উমৈহতীয়া সৃষ্টি আৰু সম্পত্তি'— এই বাক্য শাৰীৰ তাৎপৰ্য ব্যাখ্যা কৰা।

✧✧✧✧✧✧